

دلالت ها و استلزامات برنامه درسی تلفیقی جهت تحقق عدالت آموزشی

محمدرضا وطن دوست^۱ مهشید یوسفیان^۲، عاطفه سراجی^۳

^۱ دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میمه، اصفهان، ایران

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد علوم تربیتی گرایش آموزش پرورش ابتدایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میمه، اصفهان، ایران

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد علوم تربیتی گرایش آموزش پرورش ابتدایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میمه، اصفهان، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی و بیان دلالت ها و استلزامات برنامه درسی تلفیقی جهت تحقق عدالت آموزشی به عنوان یکی از روش های کاربردی در بحث آموزشی در جهت تحقق عامل مهم عدالت آموزشی در جامعه؛ با یافته های مربوط به ارتباط و تطابق برنامه درسی تلفیقی و عدالت محور مورد بررسی قرار گرفته برای نشان دادن این مسئله که چه مقدار برنامه درسی تلفیقی توانسته مطابق با برنامه درسی عدالت محور مورد تایید جامعه همراه باشد که با استفاده از روش مروری انجام شده است.

واژه های کلیدی: برنامه درسی تلفیقی، عدالت آموزشی

مقدمه:

در گذشته آموزش صرفاً به انتقال مجموعه‌ای از دانش سازمان یافته و میراث فرهنگی از یک نسل به نسل دیگر یا ایجاد و ارتقای نظام ارزشی حاکم بر رفتارهای فرد و جامعه محدود میشد. اما اکنون نمیتوان مثل گذشته رسالت تعلیم و تربیت را انتقال اطلاعات دانست و نمیتوان دانش را از طریق حافظه جاودانه نمود؛ چرا که نظامهای رشته‌ای بیش از پیش رشد و گسترش یافته‌اند و علوم، مجزا و بخش‌بخش شده‌اند. این امر سبب میشود که یادگیرنده چند بعدی رشد نماید و از واقعیات زندگی فاصله بگیرد. بنابراین تدارک برنامه‌های درسی به گونه‌ای که زمینه لازم برای دستیابی دانش‌آموزان به وحدت و یکپارچگی در عرصه تجارب مدرسه‌ای فراهم شود، از جمله اصولی است که در تصمیم‌گیری درباره برنامه‌های درسی باید مدنظر قرارگیرد؛ به همین جهت است که امروزه فلسفه آموزش توسعه یافته و از رویکردهای جدید استفاده کرده است. این برنامه‌ها واقعیتهای و نیازهای دنیای جدید را در فراسوی ساختار یک سویه نگر رشته‌های تخصصی جست و جو میکنند و جزئی‌نگری، محدودیت‌های تخصصی شدن و تقسیم علوم را رد میکنند.

برنامه درسی در کل باید به گونه‌ای باشد که بتواند با توجه رشد و پیشرفت جامعه، توجه به تفاوت‌های فردی و موجودیت عدالت در تمامی عرصه‌ها را برای دانش‌آموختگان به ارمغان آورد؛ از جمله این رویکردها، رویکرد تلفیقی است (عزیزی، نوروزی، زارعی و زوارکی، ۱۳۹۴). برنامه درسی تلفیقی؛ که کلمه تلفیق در آن آمده به طور کلی یعنی درهم آمیختن حوزه‌های محتوایی یا موضوعهای درسی که در سنت آموزشی به طور جداگانه و مجزا از یکدیگر در برنامه درسی تدریس میشود (مهرمحمدی، ۱۳۸۳: ۲۵۶) از نظر احمدی (۱۳۹۰)، برنامه تلفیقی عبارت است از مجموعه تجربه‌های یادگیری برنامه ریزی شده، و ارتباط دادن و درهم آمیختن محتوای برنامه درسی به منظور تحقق هدف انسجام تجربیات یادگیری فراگیران است. تلفیق برنامه درسی تلاشی برای اتصال آموزش تحصیلی و شغلی یا حرفه‌ای است که دانش‌آموزان را برای اشتغال و فرصت‌های شغلی آماده میکند.

آموزش همواره با مفهوم عدالت در ارتباط است؛ عدالت از مفاهیم بنیادی است که همه ادیان الهی با انجام تحقق آن، از سوی خدای متعال به واسطه انبیا ناز شده‌اند. مهم‌ترین دغدغه‌ی پیام‌آوران الهی بعد از شناخت خدا و نزدیک کردن انسان به او، ایجاد و بسط عدالت بوده است. دین اسلام نیز به عنوان خاتم ادیان، تحقق عدالت را سرلوحه‌ی اهداف خود قرار داده و وجود ۲۹ آیه از قرآن کریم در باب عدالت، شاهدی بر اهتمام اسلام بر این اصل است (ماه‌پیشانیان، ۱۳۹۰: ۳۴). عدالت آموزشی اصطلاحی است که برای توصیف نقش عدالت، که مستقیم با تعاملات کلاس درس ارتباط دارد، بکار می‌رود. به خصوص در عدالت آموزشی این موضوع مطرح می‌شود که با چه شیوه‌هایی باید با دانشجویان رفتار کرد تا احساس کنند با آن‌ها عادلانه رفتار شده است (حقیقی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶). تحقق عدالت از شعارها و اهداف اجتماعی حاکم در جوامع بشری و یکی از عوامل موثر در تحقق اهداف آموزش و پرورش است... در محیط‌های آموزشی زمانی عدالت تحقق می‌یابد که یادگیرندگان از طریق درون‌دادها و فرآیندها در مدارس، بتوانند اهداف علمی، اعتقادی، اجتماعی و آموزشی را کسب کنند (یمینی، شاطر جلالی و اقبالی، ۲۰۱۷). فراهم کردن فرصتهای برابر و عادلانه آموزشی جزئی از عدالت آموزشی است و رسیدن به عدالت آموزشی برای تمام جوامعی که آموزش و پرورش را یک جزء مهم در زندگی افراد میدانند امری اصلی به شمار میرود (لوی، ۲۰۰۹).

بیان مسئله:

درواقع دانش آموزان هنگامی بهتر یاد میگیرند که مطالب در یک زمینه و در دنیای واقعی آموزش داده شود و یادگیری به محل کار متصل شده و مفاهیم یا دانش انتزاعی به مشکلات واقعی پیوند داده شود (فاولر و چرنس، ۲۰۱۰). تعامل و درگیری با واقعیت ملموس و امور روزمره به عنوان یکی از مهم ترین رموز موفقیت تحصیلی دانش آموزان مهم ترین اصل برنامه درسی تلفیقی است و ترویج نگرش مثبت در دانش آموزان، درگیر کردن دانش آموزان در حل مشکلات با توجه به شایستگی های آنان (کار گروهی، حل مسئله، ارتباطات)، ارزیابی کار خود به طور منظم در قالب نمایشگاه و انعکاس این ارزیابی در دنیای واقعی خود، گسترش کلاس درس از طریق اتصال به کارآموزی، تحقیقات و اکتشافات عامل یادگیری و درک پایدار خواهد بود (مارلا، جیل پیرسون و پائولام، ۲۰۱۰). یکی از مؤثرترین راههای تحقق عدالت در جامعه، عدالت آموزشی است. عدالت آموزشی بنیان فکر و فرهنگ یک جامعه است و زمینه برخورداری افراد را از امکانات برابر آموزشی فراهم می آورد (Babadi Akasheh, 2010). در کنار سایر نهادهای اجتماعی و اقتصادی، تأمین عدالت در نهاد آموزش و پرورش نیز بیش از پیش موردتوجه قرار گرفته است به طوریکه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش برای تأمین چنین آرمانی تصویب شد. بدون شک عدالت آموزشی یکی از بحث های اصلی در هر نظام آموزشی است و برای تحقق آن تلاش های زیادی میشود. در ایران نیز با توجه به قانون اساسی و برای دسترسی یادگیرندگان به فرصت های آموزشی عادلانه است و بای تحقق آن تلاش های زیادی شده است تا زمینه دستیابی به عدالت آموزشی تسهیل شود. نکته مهم این است که تا به امروز تحقیقات بسیاری در ارتباط با عدالت آموزشی و برنامه های درسی محقق شده در این مورد شده است که هرکدام بخش کوچکی از این سوال را در بر می گیرند اما در این مقاله هدف شناخت و پاسخگویی به سوال به این سوال است:

آیا برنامه درسی تلفیقی می تواند به هدف عدالت آموزشی دست یابد؟

پیشینه پژوهش:

نورآبادی و احمدی پژوهشی با عنوان ضرورت و امکان تغییر برنامه درسی مصوب نظام آموزش عالی ایران به برنامه درسی تلفیقی بدین نتیجه رسیدند که: عدم کارایی برنامه درسی کنونی در نظام آموزش عالی اثبات و ضرورت تغییر این برنامه درسی احساس شده و در نهایت امکان این تغییر و تحول در برنامه درسی و حرکت به سمت تلفیق وجود دارد. مهرمحمدی و احمدی (۱۳۸۰) پژوهشی با عنوان "برنامه درسی تلفیقی، رویکردی متفاوت با برنامه های درسی موضوع محوری/دیسپلینی" انجام دادند؛ همچنین ویژگی های برنامه درسی تلفیقی و پاره ای از انتقادهای مطرح شده در مورد آن تبیین شده بود. محمدی مهر واجارگاه (۱۳۸۹) پژوهشی با عنوان "ارائه یک مدل الگوی تلفیق میان رشته ای در طراحی برنامه های درسی" با هدف توصیف الگوهای رویکرد تلفیقی موجود و ارائه یک الگوی میان رشته ای انجام شده است. روش آن توصیفی-تحلیلی بود. یافته های پژوهشی حاکی از ناکارآمدی رویکرد موضوع محور و دانش آموزمحور بود. سلسبیلی (۱۳۸۹) پژوهشی با عنوان "طراحی فرصتهای یادگیری در تلفیق فرایندمدار ازدیدگاه های برنامه درسی" هدف از انجام این پژوهش، ترسیم چشم اندازی از فرصت های یادگیری در برنامه درسی بود. اما قابل توجه است آنچه گذشت به صورت فرایند کلی به برنامه درسی تلفیقی و از وجوه دیگر دیدگاه مطالعاتی را بیان کرده و تا کنون هیچ پژوهشی مستقیماً در این عرصه ورود نیافته است. مولا و فتحی آذر و ادیب (۱۳۹۷) در پژوهش طراحی و اعتبار سنجی الگوی مطلوب برنامه درسی تلفیقی سواد انرژی در دوره اول متوسطه بدین نتیجه

دست یافتند که، برنامه درسی تلفیقی و آموزش محیط زیست مناسب بوده و در سطح بالایی این الگو مورد تایید قرار گرفته است.

روش:

مقاله حاضر از نوع مقالات مروری می باشد که با روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به مقالات و اسناد علمی و معتبر انجام شده است. بدین منظور، مفاهیم و کلیاتی درباره روشهای تدریس و به خصوص بازی وارسازی بیان شده و این مفهوم مورد تبیین واقع شد. در ادامه و در بخش یافته ها جهت دستیابی به هدف پژوهش، دلالت های ارزشیابی توصیفی جهت تحقق برنامه درسی عدالت محور مورد تبیین قرر میگردد.

یافته ها:

ویژگی برنامه درسی عدالت محور

(۱) پروش همه جانبه افراد

برنامه درسی عدالت محور باید باعث رشد و پرورش تمامی استعدادها و ابعاد جسمانی، روانی، عاطفی، شناختی، رفتاری و... می شود نه تنها یک بعد بلکه باید به صورت کلی تمامی جوانب را در بر بگیرد تا به شکوفایی استعداد نهادهای فرد گردد.

(۲) ارتباط کامل با بازار کار و زندگی روزمره

برنامه درسی عدالت محور باید به گونه ای باشد که فراگیران بعد از فارغ التحصیلی و در طول روند آموزش با دسترسی عادلانه به آموزش و داشتن برنامه درسی عدالت محور می توانند در اجتماع و بازار کار در صدد تحقق عدالت در جوانب مختلف اجتماعی، اقتصادی و... باشند.

(۳) توجه به تفاوت فردی

در هرکلاسی، دانش آموزان از زمینه های مختلفی برخوردارند و همین سبب به وجود آمدن تفاوتی ای منجر به فرد در افراد می شود زیرا هر دانش اموزی به گونه ای متفاوت یاد می گیرند و عملکرد آنان گوناگون است پس باید به این گوناگونی افراد توجه کرد.

(۴) پروراندن خلاقیت

در برنامه درسی توجه به خلاقیت و نوآوری بسیار شایان توجه است؛ بدین معنی که برنامه درسی باید علاوه بر پاسخگویی به نیازها و سوالات دانش آموزان در زمینه های گوناگون، شرایط ایجاد تحول کیفی و بکارگیری تفکر و فعال بودن یادگیرنده مدنظر قرار گیرد و یادگیری فرد به صورت منفعل یا طوطی وار ایجاد نگردد بلکه به صور اکتشافی انجام گردد.

۵) دانش آموز محور بودن

در این بخش دسترسی به منابع، اکتشاف و توجه به ذهن خلاق دانش آموز و حل مسئله توسط خود فرد با کمک معلمان، به عنوان یک حامی و مشاور خبره می‌تواند در یادگیری عمیق و مستقل فراگیران کمک کند و خروج از نقش یادگیری انفعالی آنان است.

۶) هوشمند سازی

در این بخش ارتقای قابلیت های فردی، تربیت نیروی انسانی متفکر و آشنا به تکنولوژی که دارای انعطاف، ارتقای دانش علمی را در بر دارد؛ البته این روش منابع مالی فراوانی را خواهان است.

ویژگی برنامه درسی تلفیقی

۱) درگیری کل ابعاد انسانی

برنامه درسی تلفیقی باید همه جانبه باشد و به رشد و ترقی تمام ابعاد افراد برسد و حوزه های مختلف معرفت بشری را بشناسد و باعث تعالی بخشی توانمندی های اصلی و مهم انسان باشد؛ همچنین باید کلی نگر و جامع نگری باشد و از جزئی نگری و از توجه به تنها یک بعد دوری کند.

۲) به روز باشد

تجربه های موفقیت آمیز اجرای برنامه درسی تلفیقی این موضوع را مورد تایید قرار می دهد که یادگیرنده برای یادگیری بهتر و مداوم برانگیزنده می شود و قابلیت های لازم برای زندگی قرن بیست و یکم پرورش می دهد.

۳) تلفیقی (دانش آموز محور و معلم محور)

برنامه درسی تلفیقی پیرو این است که با ترکیب آموزش های حضوری و مجازی و شیوه هاغیث معلم محور و فراگیر محور باعث یادگیری بادوام در فرایند یاددهی یادگیری می شود؛ منظور از ترکیبی بودن دانش آموز محور و معلم محور این است که این برنامه درسی موضوعات درسی شیوه نوینی به دانش آموزان انتقال می یابد به نظر می رسد که هرچند دانش آموز خود راهبر است اما در ایجاد و ساخت شناختی خود نقش کمتری دارند به بیان دیگر معلم در آن نقش کارگردان را دارد و دانش آموزان خود به کند و کاش می پردازند.

۴) ارتباط مستقیم محیط زندگی و کاری

در برنامه درسی تلفیقی تعامل و درگیری با واقعیت ملموس و امور روزمره به عنوان یکی از مهم ترین رموز موفقیت تحصیلی دانش آموزان مهم ترین اصل در این برنامه درسی است و ترویج نگرش مثبت در دانش آموزان، درگیر کردن دانش آموزان در حل مشکلات با توجه به شایستگی های آنان (کار گروهی، حل مسئله، ارتباطات)، ارزیابی کار خود به طور منظم در قالب نمایشگاه و انعکاس این ارزیابی در دنیای واقعی خود، گسترش کلاس درس از طریق اتصال به کارآموزی، تحقیقات و اکتشافات عامل یادگیری و درک پایدار خواهد بود.

برنامه درسی تلفیقی و عدالت محور دارای وجوه تشابه بسیاری هستند که شامل ارتباط مستقیم با محیط خارج و زندگی روزمره یادگیرندگان است به صورتی که افراد بتوانند هرآنچه که یاد گرفته اند را به صورت عملی و مستقیم در بر بگیرد؛ در دیگر ویژگی مشترک هوشمندی و استفاده از فناوری و آموزش مجازی و حضوری به صورت تلفیقی است تا دیگران بتوانند به صورت عادلانه در هر زمانی و مکانی در بر بگیرند. دیگر ویژگی ها همه جانبه بودن و پرورش خلاقیت است که در برنامه درسی تلفیقی هم مد نظر قرار گرفته؛ دانش آموز محور بودن توجه به تفاوت های فردی اینکه هر فردی با توجه به تمامی تفاوت ها و تمایزات بتوانند به آنان توجه کنند و معلم تمامی دانش آموزان مورد بررسی قرار دهد و یک برنامه درسی متناسب با تمامی تفاوت ها در برگیرد؛

بحث و نتیجه گیری:

نتایج پژوهش حاضر در بخش یافته ها گویای این موضوع است که برنامه درسی تلفیقی با وجود ویژگی هایی شامل: درگیری کلی ابعاد شناختی انسان در امریادگیری، به روز بودن اطلاعات و ابزارات مورد استفاده، تلفیقی بودن محوریت آموزش (دانش آموز و معلم محور بودن) و ارتباط مستقیم با محیط زندگی و آموزش با برنامه درسی عدالت محور به عنوان یکی از معتبر ترین برنامه های درسی که دارای ویژگی های پرورش همه جانبه، ارتباط کامل با بازار کار و حرفه، توجه به تفاوت های فردی، پروراندن خلاقیت، دانش آموز محور بودن و هوشمند سازی امور یادگیری که این دو برنامه درسی با ویژگی های ذکر شده با هم ارتباط مستقیم دارند و برنامه درسی تلفیقی می تواند برنامه ای را به فراگیران ارائه دهند که به عدالت آموزشی نزدیک شود.

منابع:

۱. احمدی، پروین. (۱۳۹۰). مطالعات میان رشته‌ای و تغییر در برنامه درسی. همایش ملی تغییر در برنامه درسی دوره‌های آموزش و پرورش؛ ص ۱.
۲. افتخاری، ارکیده؛ شیخ قاسمی، معصومه و کاظم پور، اسماعیل. (۱۳۹۰). طراحی مدل عدالت آموزشی مبتنی بر تفاوت‌های فردی و تغییر برنامه‌ی درسی. همایش ملی تغییر در برنامه درسی دوره‌های آموزش و پرورش.
۳. فتحی آذر، اسکندر؛ مولا، سمیه؛ ادیب، یوسف و نامدار، عبدالرحمن. (۱۳۹۷). طراحی و اعتبار سنجی الگوی مطلوب برنامه درسی تلفیقی سواد انرژی در دوره اول متوسطه. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، سال سیزدهم، شماره ۴۹، ص ۸۹-۱۲۴.
۴. شفیعی پور مطلق، فرهاد. (۱۳۹۴). تعیین رابطه بین عدالت و پویایی آموزشی با بهبود اخلاق آموزشی ادراک شده. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال یازدهم، شماره ۲، ص ۶۹-۷۶.
۵. یاقوتی، حمیده؛ جوادی پور، محمد و خسروی، علی اکبر. (۱۳۹۲). ضرورت و امکان سنجی بکارگیری رویکرد تلفیقی در برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی. دو فصلنامه مدیریت و توسعه ورزش، شماره ۱، ص ۱۴۹-۱۶۰.
۶. قریشی خوراسگانی، مریم سادات؛ نظر زاده زارع، محسن و بهرامی، بهنوش. (۱۴۰۰). بررسی وضعیت عدالت آموزشی در مدارس دولتی شهر تهران. فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت مدرسه، شماره ۱، دوره ۹، ص ۲۸۸-۲۶۹.
۷. جعفری ثانی، حسین و قربانی، نرگس. (۱۳۷۸). تاثیر تلفیق محتوای چهار بخش اصلی کتاب علوم پایه اول راهنمایی بر اساس رویکرد سازمان دهی تلفیقی بر پیشرفت تحصیلی و رشد اجتماعی. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال هفتم، شماره ۲۸، ص ۱-۶.
۸. هاشم زاده، طاهره؛ خنجر خانی، مسعود و حیدرزادگان، علیرضا. (۱۳۹۸). بررسی تاثیر رویکرد تلفیق برنامه درسی بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر پایه چهارم شهرستان خاش. فصلنامه مطالعات روانشناسی تربیتی، شماره ۳۳، ص ۱۷۲-۱۹۸.
۹. نورآبادی، سولماز؛ احمدی، پروین؛ دبیری اصفهانی، عذرا و فراستخواه، مقصود. (۱۳۹۲). ضرورت و امکان تغییر برنامه درسی مصوب نظام آموزش عالی ایران به برنامه درسی تلفیقی (مطالعه موردی: گرایش مدیریت آموزشی، دوره کارشناسی). فصلنامه آموزش و ارزشیابی، شماره ۲۵، ص ۱۰۱-۱۲۲.
۱۰. طهماسب زاده شیخلار، داود؛ فتحی آذر، اسکندر و صنیعی، مریم. (۱۳۹۸). مطالعه پدیدار شناختی تجارب و ادراک معلمان دوره ابتدایی از برنامه درسی علوم تلفیقی. مجله علمی پژوهشی پژوهش‌های برنامه درسی انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، شماره ۱، ص ۱۱۳-۱۳۹.
۱۱. اسلامی هرندي، فاطمه؛ کریمی، فریبا و نادى، محمدعلی. (۱۳۹۸). شناسایی مولفه‌های عدالت آموزشی در آموزش و پرورش. فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی، شماره ۴۷، ص ۵۵-۷۵.
۱۲. عبدالملکی، حجت اله؛ زاهدی وفا، محمد هادی و گلدوزها، مهدی. (۱۳۹۱). مزیت سنجی طبیعی (عدالت محور) در برابر مزیت سنجی اقتصادی متعارف؛ کاربرد معیار های عدالت اقتصادی جغرافیایی در برنامه ریزی توسعه بخشی-فضایی. دو فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اقتصادی اسلامی، شماره ۱، ص ۱۰۳-۱۳۹.

۱۳. بابادی عکاشه، زهرا؛ شریف، سید مصطفی و جمشیدیان، عبدالرسول. (۱۳۸۷). تامین و گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی در آموزش و پرورش استان اصفهان. فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۳۷، ص ۲۷۸-۳۰۵.